

Ismeretlen Szatmár megyei falvak a középkorból I.

MAKSAY FERENC: A középkori Szatmár megye. Bp. 1940. (Település- és népiségtörténeti értekezések 4. sz.) c. könyvének hangsúlya a népiségtörténetre esett, elsősorban azokra a forrásokra, amelyek a birtokosok, s főképp a falvak lakossága nemzetiségi összetételére, a megtelepedés körülményeire s környezetére vonatkozóan tartalmazznak adatokat. Így történhetett meg, hogy az általa forgatott oklevéltárakban található, egy- vagy két forrásban említett települések (falvak, vagy telekék, prédiommá visszaminősített egykori lakóhelyek) kimaradtak egyébként imponáló gazdagságú adattárából, pedig – mint látni fogjuk –, nem egy mögött éppen-séggel el nem hanyagolható jelentőségű birtoklás- és településtörténeti okok húzódnak meg. Néhányat ezek közül már felleltem Mező tanár úrral közösen írott könyvünkbe (Szabolcs-Szatmár megye történeti etimológiai helységnévtára. Nyíregyháza, 1972). A szerzőtárs köszöntésére az eltűnt falvak egy újabb csokrát nyújtom át az ünnepeltnek.

Az egri káptalan előtt 1253-ban [a Sártvány nb-i] Julia, Vid és Egeruh, a poroszlói (Heves m.) monostor kegyurai *t-m nomine Guerchykendhely* felét, – rokonuk, Fancsika fia Leusták részét –, amelyet királyi adományból bírnak, 40 ezüst M-ért a Gutkeled nb-i Tiba fia Tibának eladják (KÁROLYI I., 1). A település még egyszer, 1342-ben tűnik elő: v. *Gerchekenhel cum loco castris* (CSÁNKI I., 475), Csánki szerint Jánk, Ricse, Hermánszeg helységekkel volt határos. A Gercsekendhelynek olvasható falu nem a Csánki által megadott települések határába olvadt! A Gercse név Ökörítőfülpös területén *Gerecse-Gereccse* dülönévben, a holt Szamos nagy kanyarulatában maradt fenn, s a folyó túlsó partján, Fülpösdaróc határában volt a vár helye. Pesty adatközlője azt írta a *Várdombról*: „egy mesterségesen készült domb, mikor hordatott és mi célra, nem tudható” (KÁLNÁSI ÁRPÁD: A mátyásfalvi járás földrajzi nevei. Debrecen, 1889, 447 és 40.). Gercse falu lakóit a 14. század közepén az ekkor még Szatmár megyei, a század végétől Ugocsa megyéhez csatolt Terebes területére telepítették át birtokosai, ahol Kis- és Nagygerce falvakat hozták létre.

A Sártány nemzetség már említett tagja, Ösztöd fia Etre (Egeruh, Ethvruh) 1277-ben iváni (mai Borsodivánka) birtokának felét a szomszédos Négyest birtokló „Varsányi” Grigessel, sógorával és annak fiaival a Szatmár megyei Pályiért és 10 M-ért cserélte el, amely az ő Jánk nevű birtokával volt szomszédos [Adatok az egri egyházmegyei történetéhez. I (1887) 426.]. Pályit (*Pauli*) immár földrajzi névként még egyszer, 1342-ben említik (MAKSAY, 152), az elpusztult falu a jánkrajtosi határba olvadt (KÁLNÁSI, 117: *Pályi-tó, Pályitói dűlő*). A szomszédos Garbolcs 1344. évi határjárásban feltűnő *Ethyrohzmoga* (Maksay, 138) ennek az Etrének a nevét örizte meg (KÁLNÁSI-SEBESTYÉN, 201: *Szomoga*).

A Gutkeled nb-i Tiba fia Miklós (a Gacsályi cs. őse) utód nélkül elhalt rokonának, a Gacsályon lakó Pelbárt comesnek *t. Markebteluke* birtokához IV. László király adományából 1280–90 között jutott (Reg. Arp. II/2–3, 3566. reg.). Az év nélküli oklevél közelebbi keltét onnan állapíthatjuk meg, hogy tudjuk: (II.) Pelbárt 1280 előtt halt el, az iktatást végző [Csák nb-i] Barcs fia Ugrin pedig 1280-tól sze-

repel okleveleinkben. A telek neve a mai helységnévanyagban nem kimutatható, Tiba emlékét a zajtai határban található *Tibahát* (KÁLNÁSI-SEBESTYÉN, 536) őrzi meg. Markebteleke tehát Gacsály, Rozsály és Zajta környékén keresendő. II. Pelbárt rokona volt (III.) Pelbárt, akinek elhunyt neje, Erzsébet nászhozományáért 1324-ben indított pert az asszony testvére, [a Hontpázmány nb-i] *Zuard f. Chepany f-i Marthaleus de Mogfolua* (ZICHY I, 285). Az 1326-ban zárult perben Várdai Pelbárt 20 M fizetésére kötelezte magát (Zichy I, 259, 269, 280, 285). Szabó István Zovárd lakóhelyét az Ugocsa m-i Mátyfalvával vette azonosnak, amelyet s szomszédait (Tiszaújlak, Tiszaújhely) 1300 után népesítették be a Hontpázmányok, akkor adta ugyanis cserébe a területet III. András király Viskért.

[Várdai] Pelbárt 1284-től szerepel okleveleinkben, tehát felnőtt emberként ez időpont után már megházasodhatott. Feleségét nem hozhatta Ugocsa megyéből, mert az a Mátyfalva még nem létezett! Sőt, a Hontpázmányok ezt a földjüket 1321-ben elvesztették és csak 1352-ben nyerték vissza, tehát az 1326. évi *Mogfolua*-i adat nem is vonatkozhat az Ugocsa m-i falura, amely csak 1405-ből adatolható (Szabó István: Ugocsa megye. Bp. 1937. 409–414. Magyarország és nemzetiség. I/1.) Ismerünk viszont egy *Mágy-Máty* dombját (KÁLNÁSI-SEBESTYÉN, 126), ahol a hagyomány szerint Mátyfalva feküdt. Ez ma dülő a csengersimai határ ÉK-i részén (PESTY 1864: *Nagy Mágy*). Ennek közelében voltak a Hontpázmányok szatmári birtokai: Óvári, s az Óvári és Csenger között fekvő Lököstelke (MAKSAY 168, 186). Tehát innen, azaz Mágy-Mátyról telepítették át jobbágyaikat a Hontpázmányok a közeli Ugocsába 1352 után, ezért nem szerepel többé a volt falu a szatmári oklevelekben a 14. század közepétől!

1312-ben a Csák nb-i Nagy Barcs fia Mihály comes és fia Péter bevallják: Nagy Barcs fia Barccsal és Ugrinnal úgy állapodtak meg, hogy Nagy Barcs fia Bereck fia Miklós felsorolt birtokaiból, így többek között a Szatmár m-i, Szamos menti Felső-Darahból, Egyházas-Darahból, Vizsolyból, Dombóból, Óváriból és *Szenee* [c: *Senee*]-ből negyedrészt kap (Anjou-okmt. III, 424. reg.) 1328-ban [Tövisi?] Péter fia János Senye (*p. Senee*) birtokát [a Káta nb-i] Csengeri Péter fia János elfogadta, 32 M kárt okozva (A II, 630, az adatot tévesen Szabolcs m-i Sényőre vonatkoztatta Németh P., A középkori Szabolcs megye települései. Nyíregyháza, 1997., 164–166.) 1363-ban Tövisi János Barcssenye (*Baruchseneje*) nevű pusztarészbirtokának 1/3-t a Hontpázmány nb-i Óvári Istvánnak 20 ft-ért 10 esztendőre zálogba vetette (TT, 1889, 547, 119. reg.). Senyére [a Gutkeled nb-i] Ellős fia Gacsályi László és Bertalan, valamint [a Káta nb-i] Csaholyi Sebestyén formált jogot, az előbbieket I. Lajos királytólcsalárdul oklevelet is szereztek. A király 1368-ban adománylevelét visszvonta, a Csaholyiak igényeikről lemondtak, s a (Szamos-) Becshez (*Beych*) tartozó pusztát földet, a Becset is birtokló Balk oláh vajdának és testvérének, Drágnak adományozta. Ezt 1371-ben Szécsi Miklós országbíró is megerősíti (TT. 1889. 550, 135. reg.; 551–2, 142. reg.). Csenger határába olvadt (1677: *Senei kert*, ma: *Sanyi-kert* KÁLNÁSI-SEBESTYÉN 103).

A Gutkeled nb-i Butykaiak őseivel, Miklóssal más ügyben is találkozunk. 1322-ben felajánlja az ugyanazon nemzetségből származó Zeleméri (Szabolcs m.) Mihály fiainak, Jánosnak, Mihálynak és Tamásnak 32 M értékű tartozása fejében a Szatmár m-i Bacsut és Derzset. A megye szolgabírái nem találván azokat a köve-

teléssel egyenértékűnek, ezért Ilket, Kis- (*Kusbochou*) és Nagyacsut (*Mogbochou*) adják át a Zeleméri testvéreknek (LK 1931, 56., 3–4. reg.). Azonban nem került a Zelemérik birtokába egyik sem, hiszen Ilk vagy annak egy része ekkor még a Kaplony nb-i Imregi (Zemplén m.) Dénes fia András birtoka volt, aki csak a következő évben cseréli el Ilket Pál bán fia Miklós Kamonya (Zemplén m.) birtokával (Anjou-okmt. VII, 202. reg.). A csere létrejöttét igazolja, hogy Ilk és Bacsu (*Bochow*) prédiuum 1411-ben is a Butykaiaké volt (Zs. III, 115. reg.). Ilk határába olvadt.

Imregi András azonban már korábban is igyekezett Szatmár m-i birtokait Imeghez közelebbiekre cserélni. 1310-ben a Gutleled nb-i Pál bán másik két fia, István és Vid – Miklós testvérei – adták át neki Gerepse, Géres és Örös (Zemplén m.) nevű birtokaikat, hogy Andrástól megkapják a Szatmár m-i Kül- és Belvarsányt, Emöcstelekkel (*p. Emechteleke* F. X/3, 219) együtt. Ez utóbbi birtok a két Varsány (ma: Kis- és Nagyvarsány) egyikébe olvadt, mert többé nem hallunk róla. Névadója az a 13. század második felében élt Tunyogi Emöcs lehetett, aki Káta nb-i Csaholyi lányt vett feleségül, s így jutott Varsány egy részének a birtokába. Ugyanis 1325-ben Csaholymonostori Péter fia János tiltakozott az ellen, hogy Pál bán fent említett fiai: Miklós, István és Vitus Varsány nevű örökölt földje felét tiltakozása ellenére birtokolják és használják (Anjou-okmt. IX, 300. reg.).

Még két Szatmár m-i faluról kell szólnunk. 1390-ben említik Recsket (*Rechk* Maksay, 178) a (Nyír-)Meggyeshez tartozó Eperjes éd Túzokos prédiuumok mellett. 1429-ben, amikor Zsigmond király a Csaholyi testvéreknek, Jánosnak és Lászlónak adományozta minden birtokuk királyi jogát, Recsk (*pr. Rechk*) már Gebe része volt, s amikor ugyanezen évben új adományt kaptak birtokaikra, Rechket (*Bechk!*) Gebe után sorolják fel (VITYI ZOLTÁN: Mátészalka és környéke a korai oklevelekben. In: Szatmári elegyes holmi. Mátészalka, 1991. 67–8). Valóban annak, a mai Nyírkátának a határába olvadt (PESTY 1864: *Recski hegy és tó*; KÁLNÁSI, 377: *Kis- és Nagy Recski*).

1864-ben Pesty adatközlője a kántorjánosi határban fekvőnek tudta Táblástelekét, amelynek fekvését ma már nem ismerik (KÁLNÁSI, 1989, 140). A név egy középkori falu, Tábel (teleke) múltját hordozza. Névadója az 1263–69 között említett Petrus fia *Thobyel* volt (Reg. Arp. II/1., 1893/a. reg.). Fetűnésekor egy 1330. évi oklevél alapján 1382-ben megtartott határjáráson e birtokból (*p. Tabel* OL D1. 96.575) és Kövedből Perényi Pál egy nagy földdarabot Karászhoz (Szabolcs m.) kívánt csatolni. A határjárást megelőző per a Császlóciak (Ung. m-) részéről azonban már 1379-ben folyamatban volt, amikor Tabelt és Kövedet egybevették (*p. Tabelkued~Tabilkued* Kállay II, 1791., 1809. reg.), s még 1381-ben is tartott [*p. Tabilleuch!*] Kállay II, 186. 8. reg.]. 1385-ben a Császlóciak e Szabolcs m-i birtokának (*p. Tabelteleke* OL D1. 96.603.) határait tönkretették, s ennek megtörténtét a következő évben a váradi káptalan is megerősítette. Szerencsére Ibrányi Gábor múlt századi kéziratos falutörténetében rögzítette pontos helyét a kántorjánosi határban: „Táblás teleke... A jelen korban „Tábláskút” a neve, s az Ibrányi-Dégenfeld féle tagba esik. A jelenlegi tulajdonosa Teleki László úr, K.jánosi és emmajori lakos.”